

DE LA ECONOMIA SOCIALĂ LA ECONOMIA SOLIDARĂ. APROPIERI ȘI DIFERENȚE SPECIFICE

Netedu Adrian^[1]

Rezumat

Literatura de specialitate din domeniul economiei sociale se confruntă în ultimii ani cu un nou concept, cel de economie solidară. Deși termenii sunt foarte apropiați, mulți analiști consideră că există destule diferențe specifice pentru a impune cu succes acest nou concept. Inevitabil, economia solidară ar proveni din economia socială, aducându-i însă unele corecții și exemplificări. În acest articol încercăm să delimităm cele două concepte în principal din perspectivă teoretică așa cum apar în literatura de specialitate franceză.

Cuvinte cheie: *economie socială, economie solidară, spațiul public, sector terțiar*

Delimitări conceptuale

Nu vom relua aici întreaga literatură privind economia socială ci doar unele precizări terminologice, clarificate de altfel în numeroase intervenții anterioare din *Revista de economie socială*. Astfel, R. Asiminei (2012) a trecut în revistă definițiile economiei sociale așa cum sunt ele vehiculate în Europa precum și cadrul general de evoluție al preocupărilor teoretice. Autorul a amintit astfel de Carta Economiei sociale (Franța 1980) și documente ale Comunității europene (1989) prin care s-a încercat o analiză la nivelul continentului nostru a stadiului dezvoltării economiei sociale precum și la identificarea unor principii funcționale: solidaritatea și participarea membrilor, tipuri de organizare a entităților economice (cooperative, societăți mutuale, asociații non-profit). De altfel există la nivel european foarte multe inițiative menite să impulsioneze dezvoltarea economiei sociale (a se vedea

[1] Conf. Dr. Catedra de Sociologie și AS, Facultatea de Filosofie și Științe Social Politice, Universitatea Al.I. Cuza, Iași, e-mail: netedu_adrian@yahoo.com.

Stănescu, C. Luca, O. Rusu 2012). După o serie de alte documente emise la nivel european raportul CIRIEC (2007) propunea o caracterizare a entităților economice incluse în segmentul economiei sociale: astfel acestea sunt private și nu publice, au personalitate juridică, au autonomie decizională, se pot baza pe asocierea liber consimțită, profiturile economice se distribuie în mod democratic membrilor. Există de asemenea o serie de contribuții românești prin cercetări specifice care sunt accesibile pe site-ul www.economiesociala.info dar și pe site-uri ale unor ONG-uri care au dezvoltat proiecte în domeniu: www.ropes.ro, www.profitpentruoameni.ro etc. Deseori este citat în literatura de specialitate *Raportul de cercetare privind economia socială în România din perspectivă europeană comparată* (MMFPS 2010). Acest raport s-a bazat pe mai multe sondaje de opinie efectuate în instituții/firme specifice (317 chestionare aplicate la nivel european și 370 de chestionare la nivel național) precum și un sondaj pe 2549 de subiecți identificați în diverse grupuri vulnerabile.

În respectivul raport se amintește de definiția economiei sociale așa cum există în legislația românească: „termenul generic utilizat pentru a face referire la un grup de persoane care se reunește pentru a-și asuma un rol economic activ în procesul de incluziune socială, de ex. cooperative, întreprinderi sociale, ONG-uri (fundații și asociații) și alte organizații nonprofit care au un rol important în activități de gestionare și consolidare” (p. 35). Această definiție a fost criticată de către autorii raportului deoarece ar include o serie de ambiguități, atrăgându-se atenția că nu numai problemele sociale pot fi în vizorul unor astfel de entități economice.

Raportul face o amplă descriere a situației economiei sociale în întreaga Europă (cu similitudini mari pentru diverse țări de pe continent). În ce privește situația economiei sociale în Franța se specifică faptul că nivelul de acceptare a formelor de economie socială este unul din cele mai ridicate de pe continentul nostru iar entitățile economice specifice sunt foarte diverse: societăți cooperative, societăți mutuale, asociații și fundații diferite de întreprinderile individuale (prin caracterul colectiv), întreprinderile publice și societățile de capital (prin prioritatea persoanei față de capital, fără a fi prioritară remunerarea) (cf. C. Collette 2008, p. 9). De asemenea, autorii raportului amintesc că în Franța sunt

acceptați și termenii de *economie solidară* sau cel de *economie socială și solidară*. Se specifică în final că termenul de *economie solidară* a apărut în 1980 într-un anumit context social și politic care punea accent pe inserție și pe consolidarea legăturilor sociale. În acest sens considerăm că este util să analizăm ce aduce nou acest termen, care ar fi diferențele față de termenul consacrat de economie socială sau în ce măsură pot exista sugestii teoretice și practice pentru segmentele specifice în alte țări. Din cele spuse până acum putem deduce totuși o apropiere foarte mare între acești termeni.

Fundamente teoretice pentru economia socială și solidară

Odată cu teoretizările legate de economia socială au evoluat în paralel criticile la economia de piață – impusă de capitalismul modern. În căutarea unor părinți fondatori o serie de analiști s-au oprit la opera lui K. Polanyi un important economist care și-a publicat în 1944 opera de bază *The Great Transformation*. În ultimul capitol al acestei cărți – intitulat “Freedom in a Complex Society” autorul atrăgea atenția că o concentrare în jurul *mașinismului* a bulversat omul ducând la o societate mai degrabă mecanică decât umană. Autorul făcea o pledoarie pentru recâștigarea libertății umane fie și prin anumite pierderi de eficacitate economică și recomanda extinderea segmentelor economice exterioare pieței. Aceste idei au fost continuate într-un articol din 1947 în care autorul se întreba încă din titlu dacă putem crede într-un determinism economic. În sinteză autorul și-a propus să arate că determinismul economic nu mai există deși a fost eficient într-un anumit sistem al pieței. Însă, atrage atenția K. Polanyi, sistemul economiei de piață a deformat profund viziunea noastră despre om și societate de unde obstacolele majore care apar ciclic în crizele socio-economice. Din păcate, revoluția industrială a impus o *viziune tehnică* asupra vieții sociale – spune K. Polanyi – ajungându-se la ideea ca ființa umană să fie controlată de mașini. Dacă această civilizație tehnică/industrială nu mai poate fi întoarsă sau eliminată se pune problema adaptării acesteia la exigențele supraviețuirii speciei umane. K. Polanyi constată principala mutație care a avut loc în condiția umană: faptul că motivațiile de acțiune ale

oamenilor sunt înțelese ca fiind în mod preponderent *materiale* și nu *ideale*. Acest mod *materialist* de acțiune sau de gândire poate fi valabil doar în sistemul impus de economia de piață și nu în altul. De altfel Polanyi consideră că toate motivațiile economice se reduc la două clase mari: teama de foame din partea celor ce își vând forța de muncă și tentația câștigului a celor care gestionează capitalurile sau pământul. Autorul critică prevalența unui astfel de model al motivațiilor omului modern în directă legătură cu economia capitalistă, model care nu exista, de exemplu, în societățile arhaice. În concluzie este de dorit ca motivațiile numite ideale să își recapete locul în viața socială: există așadar și pietate, devoțiune sau onoare. În concluzie autorul consideră că relațiile/motivațiile economice trebuie înțelese ca *încastate* în relațiile sociale de unde și necesitatea unei adevărate reforme a organizării sociale.

O altă provocare teoretică fondatoare pentru teoreticienii economiei sociale a fost redefinirea *spațiului public* – înțeles ca un loc de întâlnire practic și simbolic al cetățenilor și aceasta în măsura în care în acest loc se pot impune la nivel local de exemplu structuri economice diverse. O primă abordare teoretică a spațiului (domeniului) public o regăsim în opera lui H. Arendt (1956, 1983). După Arendt domeniul public este un loc de convergență, un loc al aparențelor, un loc al *relațiilor obiective* cu ceilalți, un spațiu în care, deși avem perspective diferite vom privi un obiect în același mod, un loc în care se desfășoară viața politică. Din păcate domeniul public este într-o devalorizare masivă deoarece *imortalul* căutat cândva doar în spațiul privat s-a transferat în spațiul public, de data aceasta identificându-se cu *munca*, aceea care impune o constantă creștere a productivității și care își depășește cadrul până la a ne face să recunoaștem că “nu mai înțelegem sensul acestui cuvânt” (Arendt 1983, p. 59). Spațiul public a fost un obiect de studiu și pentru J. Habermas (1978) care a analizat din punct de vedere istoric modul cum s-a impus spațiul public ca o consecință a divizării statului de societate: statul nu mai poate controla schimburile libere și nici formarea opiniei publice.

Dacă ne referim acum la teoreticienii economiei solidare să amintim de faptul că analiza teoretică a spațiului public are o legătură directă cu acest tip de economie – așa cum arată E. Dacheux, J.L. Laville (2003), E. Dacheux (2003). Pentru cel din urmă, economia solidară structurează spațiul public în primul rând la nivel local în ce privește dezvoltarea

economică și este în centrul a trei entități diferite: societatea civilă, sistemul economic și sistemul etatic. A activa în spațiul public înseamnă pe de o parte solidaritate umană dar și potențial de reacție împotriva marilor conglomerate economice care vor să își impună hegemonia. Chiar dacă foarte mulți autori deplâng degradarea spațiului public din diverse perspective, totuși, spune E. Dacheux, de multe ori lipsește din analiză elementul asociaționist, posibilitatea de acces în primul rând a celor marginalizați și periferici. Tocmai de aceea E. Dacheux (2003, p. 201) propune o nouă conceptualizare a spațiului public încadrat între două limite: zona de frontieră inferioară (unde se regăsesc spațiul domestic, spațiul de intercunoaștere și spațiul de mediere socială) precum și zona de frontieră superioară (unde se regăsesc spațiul de mediere instituțională și spațiul politic). Se observă o gradare începând de la spațiul cel mai intim-spațiul domestic și terminând cu cel mai puțin personal-spațiul instituțional. Între aceste limite economia solidară își găsește locul la diverse paliere constituindu-se în adevărate *spații de mediere socială* (*op. cit.*, p. 201).

Dezbaterea privind spațiul public este mult mai complexă și nuanțată. Scopul acesteia este să identifice chiar *spațiul public al economiei solidare* „care presupune înaintea de toate confruntarea indivizilor concreți, față în față, co-prezenți în spații socializatoare, gata de a folosi tehnici care permit transformarea reprezentărilor și practicilor vechi sau mai noi în spații publice de proximitate (...) aceste spații publice sunt în același timp forme de rezistență în ce privește logica puterii instituite și a economiei” (Laville și Cattani, 2006, pp. 361-363).

Aceste analize vin să confirme dezbaterea noastră în jurul noțiunilor de economie socială și/sau solidară plecând de la un fundal teoretic mai general: prezența sau absența legăturilor sociale în relațiile economice dintre oameni. K. Polanyi considera că tocmai aceasta este marea transformare: relațiile sociale nu mai sunt imanente, încastate în sânul relațiilor economice așa cum erau în economiile societăților primitive. Cu toate acestea studiile de sociologie economică au relevat că, fie și în epoca unei economii de piață globale, relațiile sociale manifestate în rețele sunt prezente și de multe ori acestea stau la baza succesului economic și social (Granovetter 1973,1985), la fel cum teoreticienii capitalului social au demonstrat că rețelele durabile de intercunoaștere pot

fi o resursă de bază în dezvoltarea capitalului economic și nu numai (Bourdieu 1986; Putnam 1993; Coleman 1988). Din cele spuse până acum considerăm că economia socială recuperează în mod vădit ceea ce rețelele de solidaritate pot oferi iar *spațiul public* în care se manifestă devine un spațiu al recuperării democrației și al egalității de șanse.

De la economia socială la economia solidară

Din precizările de până acum, am dedus că economia socială are în centrul sistemului de valori *solidaritatea*, iar acest fapt ar fi poate suficient pentru ca termenul de economie socială să poate fi acceptat ca și termen general valabil în orice sistem socio-economic. Cu toate acestea o serie de cercetători francezi au ținut să impună mai degrabă termenul de *economie solidară*. Cei doi termeni sunt foarte apropiați având un corpus comun de idei și de valori dar și diferențe specifice. O primă sugestie a importanței termenului de economie solidară o regăsim într-un volum recent coordonat de către E. Dacheux și D. Goujon (2011). Încă din debutul aceluși volum se consideră că o analiză a economiei solidare este normală pe fondul crizei economice recente. Autorii propun chiar o dublă perspectivă asupra economiei solidare: acest tip de economie privită ca o componentă a economiei plurale și ca un mijloc de rezistență politică la capitalism. Mai mult de atât, dacă se speră într-o nouă lume, mai dreaptă, ar trebui plecat de la constatarea că acel „sfârșit al istoriei” decretat de către F. Fukuyama (1989) și care statua victoria istorică a economie de piață (cel puțin în varianta capitalistă cunoscută) – nu s-a realizat încă. Această lume *mai dreaptă* ar însemna o reconsiderare a realităților economice din perspectiva solidarității umane (fără a nega și opiniile care consideră economia solidară drept o utopie sau cele care consideră că o ruptură totală față de modul de gândire al pieței muncii pentru agenții economiei sociale nu este posibilă (Hely 2008).

În acest punct, aparent, principiile economiei sociale par să fie de ajuns (este vorba de voluntariat, autonomie, egalitate și solidaritate – principii enunțate de J.-F. Draperi (2009, apud Dacheux și Goujon 2011). Cu toate acestea anumite adăugiri ar fi necesare pentru a defini „acele inițiative conduse de cetățeni pentru a democratiza economia”. În acest sens, față de

definițiile deja consacrate ale economiei sociale autorii mai înainte citați aduc o serie de amendamente importante (Dacheux și Goujon 2011, pp. 28-31) la ceea ce se înțelege îndeobște că ar fi economia solidară: nu este un sector economic rezervat doar celor săraci sau excluși, nu este o economie informală, nu este o economie asistată, nu este o economie caritativă. Aceste corecții aduc precizări importante care justifică evantaiul foarte larg al domeniilor în care se pot identifica activități specifice economiei solidare, cel puțin în variantă francofonă. Se disting astfel activități care pot fi sau nu monetare, pot fi sau nu comerciale precum și cele simbolice de susținere socio-politică a acestei alternative la o economie de tip capitalist dominantă. Sensul economiei solidare se extinde însă în mod spectaculos și vom enumera doar câteva direcții:

- lupta împotriva inegalităților sociale și teritoriale până la transformarea societății (Hersent, 2011);
- *comerțul echitabil*: beneficiari din Nord se obligă să achiziționeze produsele unor producători din Sud la prețuri juste, fără alte adaosuri (Bucolo 2011; Pleyers 2010);
- *finanțare solidară*: accesul la mijloace financiare, la creditare (Vallat, 2011);
- spațiu de mediere și autonomie feminină (Guérin 2003a; 2003b) etc.

Toate aceste direcții vin să confirme dinamica noilor realități economice la nivel local în multe țări europene. Paradoxal, fenomenul globalizării scoate la iveală din ce în ce mai multe exemple de economie solidară la nivel european. J.L. Laville (2003) semnalează de exemplu:

- apariția în Danemarca și Suedia a serviciilor de găzduire a copiilor în ceea ce s-a numit *cooperative de părinți*;
- *întreprinderi sociale* în Italia care racolează șomeri pentru munci la domiciliu;
- *community enterprises* în Marea Britanie;
- *playgroups* - servicii de găzduire a copiilor cu vârsta mai mică de 5 ani (Anglia, Țara Galilor);
- diverse servicii sociale private care sunt totuși sprijinite de stat (Germania, Austria).

Alți autori trec în revistă multe alte exemple de *întreprinderi sociale* (Borzaga și Defourny 2001) în 15 țări europene: servicii pentru îngriji-

rea copiilor (Austria), servicii comunitare (Belgia), cooperative diverse (Danemarca), cooperative înființate pentru a combate șomajul (Finlanda, Spania), servicii de proximitate (Franța), cooperative pentru persoanele cu dizabilități (Portugalia) etc. În toate cazurile enumerate am observat importanța cadrelor legislative naționale cu diferențe specifice de la caz la caz. De asemenea se amintește în literatura de specialitate de generații ale economiei sociale cu exemplificări care coboară până la China sau Egiptul antice. Aceste diferențe fac aproape imposibilă o enumerare exhaustivă a inițiativelor în domeniu. În acest context putem considera necesară o extindere a termenului de economie socială pentru a îngloba inițiative atât de diverse. În orice caz noțiunile implicate trebuie să depășească nivelul legal-instituțional sau nivelul normativ în definirea acestor activități specifice.

Pentru a concluziona asupra diferențelor specifice între cei doi termeni vom aminti viziunea lui E. Dacheux, D. Goujon (2011 p. 10) conform cărora diferențele dintre economia socială și cea solidară ar fi următoarele:

1. Diferențe provenind din finalitatea proiectului: este de ajuns să ai un statut juridic adecvat (asociație, cooperativă, asociație mutuală) ca să faci parte din economia socială. Scopul entităților care se autodefinesc ca fiind din economia solidară este însă mai extins: democratizarea economiei.

2. Economia socială nu a ieșit din productivism (nu a pus în discuție diada mai multă producție – mai multă bogăție colectivă). Economia solidară a criticat productivismul.

3. Economia socială e caracterizată de principiul dublei calități: membrii organizației sunt producători și beneficiari ai bunurilor produse. Contează deci interesul colectiv al membrilor. Acest interes poate fi mai apropiat sau mai îndepărtat de interesul general dintr-un teritoriu anumit. Economia solidară elimină această posibilitate: interesul ei ține întotdeauna de interesul general.

Toate aceste diferențieri sunt foarte nuanțate însă întrevădem efortul unor teoreticieni de a completa o viziune relativ simplistă asupra economiei sociale. Foarte aproape regăsim și ideile unor B. Eme și J.L. Laville (2006) conform cărora *economia solidară* pune un accent mult mai pronunțat pe dimensiunea egalitară, pe democrația internă a entităților

non-profit inițiate de cetățeni, pe relațiile intersubiective create. Pentru că diferențele de terminologie sunt dificil de depistat A. Lipietz (2001, p. 26) propune chiar o sinteză definind cu termenul de *conomie socială și solidară* – sectorul terțiar de utilitate socială. Pentru a înțelege cum conlucrează cei trei termeni autorul specifică modul în care se delimitează aceștia: termenul de sector terțiar („orice am face este nevoie de un sector definit, cu reguli proprii inclusiv fiscale”) se deosebește de termenul de economie socială („cum, cu ce statut și cu ce norme are loc organizarea internă”) dar și de termenul de economie solidară („în numele a ce întreprindem o anumită activitate”). Economia socială și solidară este în esență pentru A. Lipietz un principiu original de socializare.

Concluzie

Termenul de economie solidară s-a impus mai ales în spațiul francofon și a adus o serie de corecții termenului de economie socială. Cu toate că sensurile celor doi termeni rămân foarte apropiate, nu putem nega plusul de concizie adus. Termenul de economie solidară a venit să îmbogățească termenul de economie socială cu noi valențe teoretice și practice pe fondul unei gândiri economice globalizante incisive și mai ales în perioadele ciclice de criză economică, în încercarea regăsirii unui echilibru sau a umanității în ansamblu. Economia solidară provine din cea socială, dar, în egală măsură, ele se completează reciproc. În final atragem atenția că dacă aplicarea principiilor economiei solidare nu poate fi decât benefică în multe segmente ale economiei informale atunci și schimbul de experiență poate fi o provocator: ne putem imagina organizații economice moderne aplicând pe scară largă aceste principii, asumându-și anumite costuri dar având și beneficii în ceea ce privește satisfacția și motivația în muncă, solidaritatea umană, strategiile de depășire a crizelor.

Bibliografie

1. Arendt H. (1983). *Condition de l'homme moderne*. Calmann-Lévy. Paris (prima ediție 1956).

2. Asiminei R. (2012). Economia socială-delimitări conceptuale. *Revista de economie socială*. Vol. 2, nr. 1/2012.
3. Borzaga C. and Defourny J. (2001). *The Emergence of Social Enterprises*. Routledge. London.
4. Bourdieu P. (1986). The forms of capital. În vol. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (ed. Richardson J.G.), Greenwood Press.
5. Bucolo E. (2011). Le commerce équitable. Vol. *L'Economie solidaire*. Les Esentieles d'Hermès, CNRS.
6. Coleman J. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*. vol. nr. 94.
7. Collette C. (2008). *Economie sociale et solidaire – Gouvernance et controle*. Dunod, Paris.
8. Dacheux E. și Goujon D. (2011). *Principes d'économie solidaire*. Ed. Ellipses Marketing.
9. Dacheux E. și Laville J.L. (2003). Penser les interactions entrele politique et l'économique. în vol. *L'Economie solidaire et démocratie*. Les Esentieles d'Hermès, CNRS.
10. Dacheux E. (2003). Un nouveau regard sur l'espace public et la crise démocratique. în vol. *L'Economie solidaire et démocratie*. Les Esentieles d'Hermès, CNRS.
11. Draperi J.-F. (2009). *L'Economie sociale: utopie, pratiques, principes*, Paris, Presses de l'économie sociale, 2009.
12. Eme B. și Laville J.L. (2006). Economie solidaire (2). în vol. *Dictionnaire de l'autre économie* (coord. Laville J.L., Cattani A.D.) Gallimard, Paris.
13. Fukuyama F. (1989). The End of History?. *The National Interest*.
14. Granovetter M. (1973). The Strenght of the Weak Ties. *American Journal of Sociology*. Vol. 78, nr. 6.
15. Granovetter M. (1985). Economic Action and Social Structure: the Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*. Vol.91, nr. 3.
16. Guérin I. (2003a). Espaces de Médiation et autonomie féminine, Vol. *L'Economie solidaire et démocratie*. Les Esentieles d'Hermès, CNRS.
17. Guérin I. (2003b). *Femmes et économie solidaire*. La Decouverte. Paris.

18. Habermas J. (1978). *L'Espace public : archéologie de la publicité comme dimension constitutive de la société bourgeoise*. Payot. Paris (prima ed. 1962).

19. Hely M. (2008). *L'économie sociale et solidaire n'existe pas*. Disponibil la: www.laviedesidees.fr; accesat 23.06.2013.

20. Hersent M. (2011). *L'économie sociale en France*. Vol. *L'Economie solidaire*. Les Esentieles d'Hermès, CNRS.

21. Laville J. L. (2003). *Economie solidaire : les enjeux européens* în vol. *L'Economie solidaire et démocratie*. Les Esentieles d'Hermès, CNRS.

22. Laville J.L. și Cattani A.D. (coord.). (2006). *Dictionnaire de l'autre économie*. Gallimard, Paris.

23. Lipietz A. (2001). *Rapport sur l'économie sociale et solidaire*. *Cahiers du LAREPPS*, Nr.1. LAREPPS/UQÀM. Montreal

24. Pleyers G. (2010). *Le café équitabile est-il altermondialiste? Convergences et distances entre la filière équitabile et les militants altermondialistes*. Working Paper. CRIDIS.

25. Polanyi K. (1944). *The Great Transformation*. New York: Rinehart.

26. Polanyi K. (1947). On belief in economic determinism. *The Sociological Review*, vol. 39, nr 2, pp. 96-112; apărut și sub titlul „Faut il croire au déterminism économique”. În vol. *Essais de Karl Polanyi*. Seuil. 1983.

27. Putnam RD. (1993). *Making Democracy work: civic traditions in modern Italy*. Princeton University press.

28. Stanescu S. M., Luca C. și Rusu, O. (2012). Reglementări cu impact comunitar și național asupra domeniului economiei sociale. *Revista de economie socială*. Vol. 2, nr. 2/2012.

29. Vallat D. (2011). *Les finances solidaires*. Vol. *L'Economie solidaire*. Les Esentieles d'Hermès, CNRS.

*** CIRIEC. (2007). *Economia socială în Uniunea Europeană*. Rezumatul raportului întocmit pentru Comitetul Economic și Social European.

*** Ministerul Muncii, Familiei și Protecției Sociale (MMFPS). (2010). *Raport de cercetare privind economia socială în România din perspectivă europeană comparată*. www.mmuncii.ro.